

МОТИВАТОРИ СУБЛІМОВАНОЇ ОЦІНКИ В СЕМАНТИЦІ НАЗВ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Усык Людмила Миколаївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Черкаського державного технологічного університету
luda.usyk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3306-2641

Мета. Здійснити когнітивно-ономасіологічну реконструкцію мотиваторів сублімованих оцінок (естетичних та етичних), виявлених в ономасіологічних структурах назв лікарських рослин в англійській, німецькій, російській та українській мовах. Реалізація поставленої мети передбачає визначення кількісних та якісних параметрів оцінних мотиваторів у корпусі дослідженого матеріалу, визначення їх типів, зіставлення отриманих даних всередині мовних груп і між мовними групами.

Методи. Прийоми порівняльно-історичного методу: застосування прийому внутрішньої реконструкції дозволило виявити споріднені оцінні мотиватори всередині мовних груп, а прийом семантичної реконструкції дав змогу розкрити первісний мотив найменування. Когнітивно-ономасіологічний аналіз встановив статус оцінних мотиваторів в ономасіологічних структурах рослинних номінацій. Прийом когнітивної реконструкції визначив етап когнітивної діяльності людини, на якому формується семантичний компонент сублімованих оцінок.

Результати. Переважна більшість вивчених рослинних номінацій із оцінним компонентом семантики приналежні до змішаного мотиваційного типу (93% прикладів в англійській і 91.5% прикладів фітонімів у німецькій мові, по 69% і 62% – в російській і українській). Цілком очікувано, що результати вивчення виявили більше спільного у мотиваційному підґрунті фітонімів із семантичним компонентом сублімованої оцінки між мовами всередині мовних груп. Спільною для всіх вивчених мов характеристикою є метафоризація концептів «сонце», «золото», «зорі», «жіноча краса» у процесі мотивації назв лікарських рослин із семантичним компонентом естетичної оцінки. Значення етичних оцінок у мотиваторах фітонімів формуються за рахунок метафоризації теологічних концептів.

Висновки. В усіх досліджених мовах оцінні мотиватори не є пріоритетними у процесі номінації рослин, натомість, перевагу мають мотиватори, що називають об'єктивну ознаку рослини. Універсальними параметрами семантичного компонента сублімованої оцінки для мов германської та слов'янської груп є переважання мотиваторів асоціативно-термінального типу за квантитативними показниками порівняно із мотиваторами модусного типу. Спільною для усіх досліджених мов є нижча ступінь виявлення емоційної складової в сублімованих оцінках порівняно із оцінками нижчих рівнів, оскільки оцінки вищих рівнів у більшій мірі оперті на раціональний компонент.

Ключові слова: когнітивно-ономасіологічна реконструкція, мовна оцінка, етична оцінка, естетична оцінка, модусний мотиватор, метафоричний мотиватор.

MOTIVATORS OF SUBLIMATED EVALUATION SEMANTICS IN ENGLISH, GERMAN, RUSSIAN AND UKRAINIAN NAMES OF MEDICINAL PLANTS

Usyk Liudmyla Mykolaivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Cherkasy State Technological University
luda.usyk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3306-2641

Purpose. The purpose of this article was to perform a cognitive onomasiological reconstruction of the semantic component, that is related to the sublimated estimation meanings inherent in motivators of English, German, Russian and Ukrainian medicinal plants' names. The goal has been realized through several research stages: determining the quantitative and qualitative parameters of evaluative motivators in the body of the studied material, identifying their types, comparing the data obtained for related languages inside the language groups and generalizing across the language groups.

Methods. The following methods were employed to achieve the goals of this research paper: comparative-historical method, namely, internal reconstruction to identify related evaluative motivators for the languages within their language groups, and semantic reconstruction to reveal the original motive of the phytonymic name; cognitive-onomasiological analysis has established the status of evaluative motivators in the onomasiological structures of plant nominations; the method of cognitive reconstruction has determined the stage of human cognitive activity at which the semantic component of sublimated evaluation is formed.

Results. The mixed motivational type is prevailing for plant nominations with an evaluative semantic component, 93% прикладів в англійській і 91.5% прикладів фітонімів у німецькій мові, по 69% і 62% – в російській і українській). The results of the study have revealed that languages within language groups are characterized by mostly conjoint motivational parameters for phytonyms with the semantic component of sublimated evaluation. We could not identify modus-type motivators of aesthetic evaluation in English. The common feature for all the studied languages is the metaphorization of the concepts of 'sun', 'gold', 'stars', 'female beauty' to designate the names of medicinal plants with a semantic component of aesthetic evaluation. Ethical evaluation meanings in the motivators of phytonyms are formed through metaphorization of theological concepts.

Conclusions. In all the studied languages, evaluative motivators are not a priority in the plant nomination process, instead, motivators referring to the objective features of the plants are more often selected. The universal parameters of the semantic component of sublimated evaluation for the languages of the Germanic and Slavic groups are the predominance of associative-terminal motivators in terms of quantitative indicators as compared to modus motivators. The emotional constituent of this type of evaluation in all the studied languages is less prominent as compared to evaluation types of lower levels, since evaluative meanings belonging to higher levels of cognitive activity are mostly based on the rational component.

Key words: cognitive onomasiological reconstruction, aesthetic estimation, ethic estimation, modus designator, metaphoric designator.

1. Вступ

Вивчення шляхів вербалізації ціннісного ставлення людини до світу розпочалося ще у минулому столітті, проте активізувалося лише упродовж двох останніх десятиріч у зв'язку із переорієнтацією лінгвістичних студій в русло антропоцентризму. Напрацювання в галузі вивчення оцінки як мовної категорії налічує низку фундаментальних праць (Н. Д. Арутюнова, М. М. Болдырев, О. С. Вольф, Г. І. Приходько) і досі залишається в колі уваги дослідників (Плетенецька, 2019; Прокопенко, 2017 та ін.). На сучасному етапі розробки цієї проблеми розкриття когнітивних механізмів формування оцінних одиниць різних рівнів мови, серед них і номінативної лексики, сприяє виявленню процесів інтеріоризації свідомістю людини інформації, набутої чуттєво-емпіричним шляхом, які опосередковують зв'язок концептуального і мовного рівнів, що й становить *актуальність* запропонованої розвідки.

Метою статті є когнітивно-ономасіологічна реконструкція мотиваторів сублімованих оцінок (естетичних та етичних), виявлених в ономасіологічних структурах германських та слов'янських фітонімів, що передбачає виконання низки дослідницьких *завдань*: 1) сформувавши теоретико-методологічну базу дослідження, а також корпус досліджуваного матеріалу; 2) виділити та описати мотиватори оцінної семантики в ономасіологічних структурах фітонімів у кожній з мов, визначити їх переважаючі типи, надати їх кількісні та якісні характеристики; 3) зіставити отримані результати всередині мовних груп, а також між мовними групами з метою встановлення спільних та відмінних параметрів мотиваційної бази семантичного компонента сублімованих оцінок.

Дослідження виконано на *матеріалі* назв лікарських рослин із семантичним компонентом етичної та естетичної оцінок у двох мовах германської групи (англійській – 123 приклади, німецькій – 138 прикладів), і в двох мовах слов'янської групи (російській – 116 прикладів, українській – 97 прикладів). Такий підбір мов дає можливість знаходити паралелі між близькоспорідненими мовами всередині однієї мовної групи, і водночас спостерігати відмінності і виявляти універсальні риси процесів номінації у дещо ширшому контексті – між мовними групами всередині однієї мовної сім'ї. Більшість наведених тут прикладів назв лікарських рослин є народними, позаяк народні назви повніше відображають концептуальні, ціннісні та мовні картини світу етносів.

Методика дослідження спирається на засади сучасної лінгвокомпаративістики та передбачає застосування: 1) прийомів *порівняльно-історичного методу* – *внутрішньої реконструкції*, що виявляє споріднені оцінні мотиватори всередині мовних груп, і *семантичної реконструкції*, що розкриває первісний мотив найменування; 2) *когнітивно-ономасіологічного аналізу* для встановлення статусу та типу оцінних мотиваторів в ономасіологічних структурах рослинних номінацій, що включає в себе також прийом *когнітивної реконструкції* для визначення того етапу когнітивної діяльності людини в процесі номінації, на якому вербалізуються естетичні та етичні оцінки.

2. Теоретичне підґрунтя вивчення оцінної семантики

Мовна оцінка співвідноситься із модусним типом знання, яке входить у загальну концептуальну систему людини і є невід'ємною складовою мовного знання, що охоплює знання засобів і способів оцінки предметів та явищ довколишнього світу (Болдырев, 2010: 47). Визначення класів оцінок, на яке ми спираємося у цій роботі, базується на класифікації Н. Д. Арутюнової, яка визначила мовні оцінки як сенсорно-смакові (гедоністичні), психологічні (інтелектуальні та емоційні), естетичні, етичні, утилітарні, нормативні та телеологічні оцінки (Арутюнова, 1999: 198–200). Згідно цієї ж класифікації, естетичні та етичні оцінки формують групу сублімованих оцінок, зорієнтованих на певну норму, зразок чи приклад.

Оцінні значення, які входять до структури номінацій, відрізняються від тих оцінних висловлень, що спонтанно виникають у мовленні тим, що перші відображають ціннісне відношення, вже закріплене за тією чи іншою номінативною одиницею в процесі її створення. Відтак, аналіз оцінних значень, зафіксованих у номінативних одиницях мови, дозволяє реконструювати етапи когнітивної діяльності людини у процесі творення нових номінацій (Панасенко, 2010: 227–228).

Спираючись на концепцію Н. І. Панасенко, ми визначили, що семантичний компонент сублімованої оцінки у рослинних номінаціях відповідає третьому етапові когнітивної діяльності людини. Так, саме на цьому етапі процесу номінації людина залучає фонові знання культурологічного плану (світоглядні, міфологічні уявлення, стереотипи чи установки, а також суспільно обумовлену ієрархію цінностей) для поменування об'єкта. Якщо говорити про естетичні оцінки, ми будемо базуватися на визначенні Словника естетичних термінів: «Оцінка естетична – визначення міри довершеності, естетичної значущості предметів і явищ дійсності» (Краткий словарь по эстетике).

У формуванні естетичних оцінок вирішальну роль грає світогляд, інтереси, потреби, естетичний смак, соціальна позиція особистості, а також рівень її культури. Складовими цього типу оцінки є сприйняття естетичного об'єкта, його аналіз, і, зрештою, судження про його гідність (там само). Зауважимо, що у фітонімічних номінаціях

семантичний компонент естетичної оцінки фіксує те уявлення про красиве, що притаманне чи прийняте у певній мовній спільноті, радше ніж суб'єктивні оцінки окремих особистостей, відтак, через модусні мотиватори можливо реконструювати ціннісні картини світу етносів, представлених мовами дослідження.

Естетичні оцінки є результатом порівняння одного об'єкта з іншим, який взято за еталон краси чи потворності. Залежно від позиції об'єкта на шкалі оцінювання (наближеності чи віддаленості від відповідного еталона), він отримує позитивну або ж негативну естетичну оцінку. Специфіка нашого мовного матеріалу обумовлює те, що в досліджених назвах виявлено було лише позитивні модуси естетичної оцінки.

Етичні оцінки, як правило, реалізуються в антиноміях «добрий – злий», «моральний – аморальний», «гідний – негідний» (Арутюнова, 1999). У мовних картинах світу такі оцінки часто корелюють із міфологічним світоглядом мовного колективу. За нашими спостереженнями, у семантиці фітонімів етичні оцінки зреалізовано через приписування рис людського характеру чи поведінки рослинам, а базуються вони на об'єктивному колективному знанні мовців про користь чи шкоду тієї чи іншої рослини.

Основним методом, на якому базується наша розвідка, є запропонований українською дослідницею О. О. Селівановою когнітивно-ономасіологічний аналіз (Селіванова, 2000), що довів свою результативність у розкритті когнітивних механізмів процесу номінації на матеріалі різноманітних класів номінацій, у тому числі й фітонімів. Цей метод поєднує діахронний та синхронний підходи до аналізу мотиваційного підґрунтя формування оцінної семантики, таким чином обумовлюючи виявлення тих національно-культурних факторів, що визначили вибір оцінного мотиватора у назвах лікарських рослин в англійській, німецькій, російській та українській мовах. У результаті когнітивно-ономасіологічний аналіз встановлює мотиваційний тип номінації та статус оцінного компонента в ономасіологічній структурі фітоніма.

3. Мотиваційні типи фітонімів із семантикою сублімованої оцінки

Вивчення мотиваційних типів германських та слов'янських фітонімів із семантичним компонентом сублімованої оцінки дозволило встановити їх приналежність у слов'янських мовах до трьох мотиваційних типів: модусного (11 прикладів російських фітонімів і 6 прикладів в українській), асоціативно-термінального (25 одиниць у російській і 11 – в українській мові) та змішаного (пропозиційно-асоціативного, пропозиційно-модусного та асоціативно-модусного підтипів). В номінаціях змішаного типу (80 одиниць у російській і 60 – в українській мові) мотиватор, який у зоні ознаки фіксує оцінне значення, поєднується в ономасіологічній структурі з мотиватором іншого типу, переважно пропозиційно-диктумного типу.

Фітоніми мов германської групи (англійські та німецькі), назви яких мотивовані сублімованими оцінками, представлені номінаціями двох типів. Меншою кількістю прикладів представлений асоціативно-термінальний тип (9 прикладів в англійській мові та 12 прикладів в німецькій мові). Переважним, як і в слов'янських мовах, є змішаний тип мотивації (114 досліджених одиниць в англійській та 126 – у німецькій мові).

Це конкретне дослідження має на меті реконструкцію саме оцінного компонента семантики флороназв, який в ономасіологічній структурі фітонімів зафіксований у зоні ознаки і може бути реконструйованим через мотиватор номінації. Тому доцільніше буде не зупинятися на повному аналізі цих мотиваційних типів, а одразу перейти до реконструкції виділених в їх структурах оцінних мотиваторів.

Під час попередніх студій ми обґрунтували наявність двох типів мотиваторів, що можуть фіксувати значення різних видів мовних оцінок у зоні ознаки рослинних номінацій в германських та слов'янських мовах (Усик, 2017: 13), а саме мотиватори *модусного* типу (виражені власне оцінними лексичними одиницями) та мотиватори *метафоричного* типу, які формують оцінне значення через механізм асоціативно-термінальної мотивації. У ході цього дослідження вдалося виділити обидва згадані типи мотиваторів, що фіксують значення сублімованих (естетичних та етичних) оцінок у мовному матеріалі в усіх чотирьох мовах. Далі зробимо спробу проаналізувати їх детальніше в кожній з мов та проілюструвати прикладами.

4. Когнітивно-ономасіологічна реконструкція мотиваторів естетичної оцінки

Було виявлено та проаналізовано 310 прикладів назв лікарських рослин з семантичним компонентом естетичної оцінки, з них 89 англійських, 90 німецьких, 80 російських та 51 українських фітонімів.

Модусними мотиваторами естетичної оцінки в німецькій, російській та українській мовах є лексеми зі значенням «гарний, красивий», яке простежується в синхронії або в діахронії. Єдиною мовою, де ці мотиватори виділити не вдалося, є англійська. *Мотиватори метафоричного типу* в усіх чотирьох досліджених мовах реалізують значення естетичних оцінок через висвічування слотів термінальної частини ментально-психонетичного комплексу (див. Селіванова, 2000: 114). у випадках, коли рослину порівнюють з об'єктом живої або неживої природи, людиною або міфологічною істотою, яких в мовній спільноті прийнято вважати еталонами краси. Досить цікавим в культурологічному плані спостереженням є те, що мотиватори естетичної оцінки виражають лише позитивні оцінки, коли йдеться про рослини.

У німецькій мові ключові лексеми, що виступають *мотиваторами модусного типу* та несуть семантику естетичної оцінки в німецькій мові, представлені прикметниками *schön* (гарний) та *hold* (прекрасний, милий): *Holdenrose* (Калина звичайна), *Immerschön* (Цмин пісковий).

Модусним мотиватором естетичної оцінки у слов'янських мовах є основа прикметника «красний». «Тлумачний словник російської мови» пропонує тлумачення одного зі значень прикметника «красный», що позначає «щось гарне, яскраве, світле» (Ожегов, 2006: 303). Дані, наведені в «Етимологічному словнику російської мови» засвідчують, що значення прикметника «красный» як позначення кольору є вторинним до значення «гарний» (Фасмер 1986: 368). Таким чином, результати процедури семантичної реконструкції показують, що у значенні

«гарний» прикметник «красний» («красный») може мотивувати рослинні номінації як мотиватор модусного типу: укр. *Красномолочник* (Чистотіл звичайний), рос. *Девятихвас красная, Красноцветка, Подбела красная* (Деревій звичайний). Квіти Деревію білі, відповідно, мотиватор «красный» є саме модусним мотиватором, а не пропозитивно-диктумним, оскільки не відображає істинної ознаки об'єкта номінації. Так само можна пояснити мотивацію російської народної назви *Генциана красная* Тирличу жовтого (який має жовті, а не червоні квіти).

Мотиватори *метафоричного типу* естетичної оцінки складають більш чисельну та різноманітну групу прикладів у кожній з мов.

Одним із мотиваторів метафоричного типу, що входить до зони ознаки назв лікарських рослин, є «золото». Етимологічний аналіз лексеми зі значенням «золото» доводить їх спільне походження у німецькій, англійській, російській та українській мовах. Ці лексеми простежуються до праїндоевропейського кореня *ghel- «світитися, сяяти»; від цього ж кореня походять назви більшості відтінків жовтого кольору, а також яскраво забарвлених матеріалів (Online etymology dictionary). Відповідно, процедура ономазіологічної реконструкції виявляє, що позитивна естетична оцінка була закладена в семантику назви золота ще на праїндоевропейському етапі. Як приклади назв лікарських рослин із мотиватором «золото» можемо навести німецькі народні назви Чистотілу звичайного *Goldsaft, Goldwurz*; Вербозілля лучного *Goldkraut*, Цмину піщаного *Goldblume*; англійські назви Жовтозілля золотистого *Golden ragwort, Golden groundsel*; Зозулиних черевичків *Small golden slipper*; російські народні назви Цмину піщого *Золотистка* та Деревію звичайного *Золотень*; українські народні назви Благодатки лікарської *Золототисячник* та Цмину піщого *Золотуха*.

За схожим механізмом метафоризації мотиватори асоціативно-термінального типу асоціюють колір квітів рослини із *вогнем* чи *сонцем*: нім. *Sonnenwurz* (Кульбаба лікарська); рос. *Солнечное золото, Золотистое солнце*, укр. *Золотосонячник* (Цмин піщаний) (Анненков, 1878: 163).

Одним із метафоричних мотиваторів із позитивним модусом естетичної оцінки є лексема зі значенням «зірка, зорі» (Селіванова, 2008: 168). У германських фітонімах подібний мотиватор простежуємо у прикладах англійських назв Алетрису борошністого *Star wort, Star root, Star grass*; Геленіуму осіннього *Yellow star*; німецьких назв Череди трироздільної *Wassersternkraut*; Воронячого ока звичайного *Sternkraut*; російських назвах Айстри степової *Звездовник, Звездочки, Звездный цвет, Цвет звездный*; українських назвах Фіалки триколірної *Зірочки*; Вербени лікарської *Червоні зірки* (згідно ботанічних довідників, п'ятипелюсткові квіти Вербени зібрані в щільні суцвіття і виглядають досить декоративно) (Анненков, 1878: 376).

Асоціативно-термінальний механізм мотивації у кожній з мов може залучати конекції донорської зони «інша рослина» із реципієнтною зоною «лікарська рослина», наприклад, «троянда» в переважній частині нашої вибірки. Беручи до уваги результати культурологічних досліджень, можемо констатувати, що в усіх культурах, представлених мовами нашого дослідження, естетична цінність квітів троянди є високою (Золотницький, 1999: 13–42; Кузнецова, 1992: 218–219), тому метафоричний мотиватор зі значенням «троянда» (англ. *rose*, нім. *Rose*, рос. *роза, розовый* (для рослин, квіти яких мають не рожеве забарвлення), укр. *троянда, рожжа, ружжа*), що входить до ономазіологічних структур номінацій рослин, які не належать до родини Розових за ботанічною класифікацією, закріплює у зоні ознаки фітоніма позитивну естетичну оцінку: нім. *Ballrose* – народна назва Калини звичайної (Калину висаджували з декоративною метою; згідно ботанічної класифікації ця рослина не належить до родини розових, а її квіти не нагадують троянди ані за кольором, ані за формою; відтак, мотивація базується на метафоричному порівнянні з метою підкреслити естетичну цінність Калини) (Анненков, 1878: 378); те саме можемо констатувати щодо назви Горицвіту весняного *Adonisröslein* (Адоніс також є не лише лікарською, а й декоративною рослиною, а його квіти яскраво-жовті або жовтогарячі), Алтеї лікарської *Herbrose, Mundrose*; Півонії лікарської *Königsrose, Benediktenrose, Marienrosen*. Так само в англійській мові було виявлено народні назви Калини звичайної *Love-roses, Guelder-rose, Wild guelder rose*; Горицвіту осіннього *Rose-a-ruby*; Андромеди багатолістої *Marsh holy rose* (в цій номінації мотивація також проектується на модусний план – естетичну оцінку рослини) (Анненков, 1878: 32).

У слов'янських мовах метафоричним мотиватором, що вказує на естетичну оцінку мовцями лікарської рослини через порівняння з трояндою, є лексеми «рожа», «ружа» у народних назвах рослин, які не належать до роду Розових (*Rosa*) наприклад, Герані лучної рос. *Полевая ружжа*, укр. *Ружжа польова* (Герань є одночасно і лікувальною, і декоративною; мотиватор асоціативно-метафоричного типу «ружа» фіксує позитивну естетичну оцінку) (Анненков, 1878: 156); Півонії лікарської: укр. *Рожжа камінна, Ружжа камена* (ЕСУМ 5: 102–103).

Дослідження мовного матеріалу виявило ще одну донорську зону, що постачає мотиватори метафоричного типу для творення назв лікарських рослин із семантичним компонентом естетичної оцінки через порівняння з жіночою красою. Одним із таких мотиваторів є ім'я римської богині краси Венери: нім. *Venussspiegel* (Вороняче око звичайне), *Venusaugenbraunen* (Деревій звичайний); рос. *Венерин башмачок обыкновенный, Венерин башмачок настоящий* (літературні назви). В інших прикладах механізм метафоричної трансформації спирається на порівняння пишного або ажурного листа рослини із жіночим волоссям: англ. *Black maiden's hair, Maidenhair, Lady's hair* (Адіантум стоповидний); укр. *Кудрявник, Кудравці* (Лобода запашна), *Кудрявчик* (Герань лучна), *Кучерявець* (Ломикамінь болотний – тут мотивація базується на довгих закручених коренях рослини).

5. Когнітивно-ономазіологічна реконструкція мотиваторів етичної оцінки

Наступним видом сублимованої оцінки, який ми поставили за мету розглянути у цій статті, є етична оцінка. Вона представлена 141 прикладом, з них 34 англійських фітоніми (29 із позитивним модусом оцінки в мотиваторі і 5 – з негативним), 48 німецьких фітоніми (39 прикладів позитивної оцінки та 9 – негативної), 36 російських

(31 одиниць із позитивною оцінкою та 5 – із негативною) і 46 українських (в 42 прикладах оцінка має позитивний модус, в 4 – негативний).

Цей вид оцінки в семантиці назв лікарських рослин базується головно на асоціативно-термінальному типі мотивації. Лише у мовах слов'янської групи був виокремлений мотиватор етичної оцінки модусного статусу (прикметник «злий») у назвах Актеї колосистої рос. *Злая ягода*, укр. *Злі ягоди* (рослина є надзвичайно отруйною, небезпечною для людини, що і стало підставою для мотивації), українських назвах Злинки канадської *Злинець*, *Злинка* (ця рослина є злісним бур'яном, що засмічує поля) (Аграрний сектор України). Словник української мови пропонує таке тлумачення прикметника «злий»: «сповнений злості, ворожнечі; лихий, лютий, осатанілий, сердитий» (СУМ 3: 592). Відтак, цей мотиватор слугує також як попередження про небезпечні властивості рослини через приписування останній ворожого ставлення до людини.

Далі буде доцільним описати результати реконструкції мотиваторів етичної оцінки асоціативно-термінального типу. Їх аналіз дозволяє виявити, яким чином релігійне життя етносу і його міфологічний світогляд відбиваються у мовних картинах світу. До речі, попередні дослідження доводять, що аморальне, вороже й потворне асоціюються у свідомості носіїв із мотиваторами *чорт*, *біс*, *сатана*, *диявол* як істоти, які всляк шкодять людині (Селіванова, 2008: 168), на чому і ґрунтується механізм метафоризації в процесі поіменування лікарських рослин у досліджуваних нами мовах. Цікаво, що рослини зі згаданими шойно мотиваторами є найчастіше отруйними, тому їх уявляють як «ворожі», як у таких прикладах фітонімів: нім. *Teufelsauge*, *Teufelsaugenkraut* (Блекота чорна – надзвичайно отруйна рослина, небезпечним є навіть контакт зі шкірою; підставою мотивації, окрім небезпечних властивостей, є ще й зовнішній вигляд квітів – брудно-жовтуватого забарвлення із сірими прожилками і темно-фіолетовими серединками) (Nowick, 2015: 214); *Teufelsauge* (Горицвіт весняний – ще одна отруйна рослина, хоча і декоративна – квіти цієї рослини яскраво-жовті або жовтогарячі, додатковою підставою мотивації є також те, що чорта уявляють як істоту з палаючими очима (Анненков, 1878: 10)); *Teufelswurz* (Аконіт ріпчастий); *Teufelsdarm* (Берізка польова (досл. «чортова кишка») – ця рослина не отруйна, проте вважається злісним бур'яном, дуже засмічує сільськогосподарські угіддя, з ним важко боротися (Аграрний сектор України; Анненков, 1878: 107); англ. *Devil's Milk* (Чистотіл звичайний – яскраво-жовтий сік Чистотілу подразнює шкіру та є отруйним (Nowick, 2015: 105)), *Devil's apple*, *Devil's trumpet* – Дурман смердючий; рос. *Чертовы горлачи* (Блекота чорна), рос. *Чертов бурьян*, укр. *Чортово ребро* (Нетреба колюча – рослина не отруйна, але надзвичайно колюча).

Метафоричні мотиватори позитивної етичної оцінки, відповідно, пов'язані із дружніми людині силами, які здатні захищати від злих сил-антагоністів. Так, позитивну оцінку в усіх чотирьох досліджуваних мовах оприявнюють мотиватори «святий», «благословенний», наприклад у народних назвах Вербени лікарської нім. *Heiligkraut*, англ. *Holy herb*; Хрестового кореня в англійській мові *Blessed thistle*; Полину лікарського в російській *Святое дерево* та інших.

Панівним релігійним світоглядом для носіїв обраних для дослідження мов є християнський і пов'язана з ним міфологічна картина світу, тому, незважаючи на деякі відмінності в трактуванні доктрин різними течіями та церквами християнської релігії, тенденції добору мотиваторів на позначення етичних оцінок у процесі номінації рослин є спільними для усіх досліджених мов. У цьому ракурсі заслуговує уваги ієрархія релігійних концептів у зоні ознаки рослинних номінацій, описана Н. І. Панасенко (Панасенко, 1997: 26). Вивчена авторкою багаторівнева система є універсальною характеристикою мовних картин світу, які є об'єктом також і нашої студії.

Відповідно до концепції Н. І. Панасенко, найвищий щабель ієрархії теологічних концептів займають Бог та янголи, тому метафоричні знаки, запозичені із цього рівня концептосфери для номінації лікарських рослин, передають дуже високу позитивну оцінку: англ. *God's wonder plant* (Звіробій звичайний); нім. *Herrgottskraut* (Чистотіл звичайний), *Unser Herr Gotts Wunderkraut* (Звіробій звичайний), *Engelskrankwurz* (Арніка гірська); рос. *Божья милость*, *Божья благодать* (Авран лікарський), *Богородская трава* (Цмин пісковий), *Боже-дерево* (Полин лікарський); укр. *Ангельське зілля* (Арніка гірська), *Божі ручки* (Первоцвіт весняний), *Божа травка* (Звіробій звичайний).

На дещо нижчому щаблі ієрархії релігійних концептів знаходяться імена святих. Варто зазначити, що цей підклас метафоричних мотиваторів етичної оцінки є найбільш продуктивним для усіх досліджених тут мов. Як приклади, можна навести назви Дивини ведмежої *Jacob's staff* та Хрестового кореня в англійській мові; *St. Benedict's thistle* Звіробою звичайного *St. Conradskraut*, Звіробою звичайного *Johanniskraut*, Арніки гірської *Catarinenwurz* у німецькій; Дивини ведмежої *Егорьево копы* в російській та Цикорію звичайного *Петрів баміг* – в українській.

Найнижчий рівень релігійних концептів, що постачає метафоричні знаки для зони ознаки рослинних номінацій, представлений титулами чи назвами духовних санів. Проте, за нашими спостереженнями, оцінні значення, які формуються в зоні ознаки фітонімів через теологічні концепти цього рівня, не належать до етичних. Наприклад, англійська народна назва Кульбаби лікарської *Priest's crown* асоціює привабливий вигляд Кульбаби із головним убором священика, що стосується радше позитивної естетичної оцінки, а не етичної. Цікаво, що однією із народних назв Кульбаби в російській мові є *Попова плешь*, що підкреслює непривабливий вигляд рослини, що вже відповіла, тому модус оцінки тут є негативним.

Рослини, назви яких належать до цієї групи, є широко розповсюдженими та загальнодоступними, мають широкий спектр застосування та доведену високу ефективність, з-поміж них відсутні отруйні, чим і можна пояснити позитивну оцінку, що мотивує їх назви.

Мусимо констатувати той факт, що нам не вдалося реконструювати в зоні ознаки фітонімів концепти, які б відображали дохристиянські язичницькі вірування народів, представлених мовами цього дослідження.

Наведені приклади представляють змішаний мотиваційний тип номінацій, в якому мотиватор асоціативно-термінального типу, що фіксує етичну оцінку в зоні ознаки номінації, поєднано або із пропозиційним мотиватором, який проектується на об'єктивну ознаку рослини – приналежність до трав'янистих рослин, або з іншим мотиватором асоціативно-термінального типу, який найчастіше позначає форму стебла (ціпок, спис, батіг) та не несе оцінної семантики.

6. Висновки

Вивчення квантитативних показників мотиваційних типів рослинних номінацій в англійській, німецькій, російській та українській мові із семантикою естетичних та етичних оцінок виявило переважання змішаного типу мотивації (93 та 91.5% відсотка прикладів фітонімів в англійській і німецькій мовах, 69% – в російській і 62% – в українській). Ці дані підтверджують, що оцінний мотиватор не є пріоритетним у процесі номінації рослин, натомість, найчастіше він доповнює ті мотиватори, що допомагають розпізнати рослину, тобто мотиватори пропозиційного типу.

Цілком очікувано результати дослідження виявили більше спільного у мотиваційному підґрунті фітонімів із семантичним компонентом сублімованої оцінки між мовами всередині мовних груп. Універсальними ж параметрами семантичного компонента сублімованої оцінки для мов обох груп є переважання мотиваторів асоціативно-термінального типу за квантитативними показниками порівняно із мотиваторами модусного типу. Вартий уваги той факт, що модусні мотиватори на позначення естетичної оцінки в англійській мові відсутні. Ще однією універсальною характеристикою є метафоризація концептів «сонце», «золото», «зорі», «жіноча краса», що мотивують назви лікарських рослин із семантичним компонентом естетичної оцінки, а також метафоризація теологічних концептів, що запозичують знаки етичної оцінки для зони ознаки фітонімів.

Спільною для усіх досліджених мов є нижча ступінь виявлення емоційної складової в сублімованих оцінках (які, нагадаємо, формуються на третьому із чотирьох етапів когнітивної діяльності людини в процесі номінації) порівняно із оцінками нижчих рівнів. Пояснюємо це тим, що оцінки вищих рівнів у більшій мірі, аніж оцінки нижчих рівнів, оперті на раціональний компонент, вони формуються мовною свідомістю у результаті вивчення та узагальнення властивостей відповідної рослини з наступним добором мотиватора із бази не лише знань, здобутих про рослину, а й тих, які охоплюють досвід декількох поколінь.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні оцінних мотиваторів, що проектуються на найвищий, четвертий рівень когнітивної діяльності людини в процесі номінації. Також у більш далекій перспективі можливе залучення більшої кількості мовних груп до дослідження, аби прослідкувати спільні для індоєвропейських мов тенденції чи співставлення механізмів оцінної мотивації у мовах, що належать до різних мовних сімей.

Література:

1. Аграрний сектор України. URL : <http://agro.ua.net/> (дата звернення: 12.01.2021).
2. Анненков Н.И. Ботанический словарь. Санктпетербургъ : Типографія императорской академіи наукъ, 1878. 646 с.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. Москва, 1999. 896 с.
4. Болдырев Н.Н. Языковая оценка в контексте познавательных процессов. *Non multum, sed multa : немного о многом. У когнитивных истоков современной терминологии*. Москва, 2010. С. 47–56.
5. Етимологічний словник української мови у 7 т. Київ : Наук. думка, 2006. Т. 5 : Р–Т. 704 с.
6. Золотницький Н. Ф. Цветы в легендах и преданиях. Київ, 1999. 384 с.
7. Краткий словарь по эстетике. URL : <http://esthetiks.ru/> (дата звернення: 12.01.2021).
8. Кузнецова М. А. Сказания о лекарственных растениях. Москва : Высшая школа, 1992. 272 с.
9. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Москва, 2006. 944 с.
10. Панасенко Н.И. Теологические концепты в семантике фитонимов. *Знак. Символ. Образ*. Вып. 2. Черкассы: Черкасский гос. ун-т, 1997. С. 26.
11. Панасенко Н.И. Фитонимическая лексика в системе романских, германских и славянских языков (опыт ономазиологического и когнитивного анализа). Черкассы : Брама-Украина, 2010. 452 с.
12. Плетенецька Ю.М. Семантичний поділ умовного складу класичного та сучасного романів в аспекті перекладу. *Мова: кодифікація, компетенція, комунікація*. № 1. Черкаси, 2019. С. 60–73.
13. Прокопенко Н.М. Експресивно-оцінна семантика мовних одиниць в українському гумористичному дискурсі ХХ – поч. ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 20 с.
14. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология : монография. Київ : Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
15. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.
16. Словник української мови. URL : <http://sum.in.ua/s/sum> (дата звернення: 09.01.2021).
17. Усик Л.М. Когнітивно-ономазиологічна реконструкція оцінного компонента у семантиці фітонімів (на матеріалі назв лікарських рослин у німецькій, англійській, російській та українській мовах) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 21 с.
18. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва : Прогресс, 1986. Т. 2 : Е – Муж. 671 с.
19. Nowick E. Historical Common Names of Great Plains Plants, with Scientific Names Index: Volume II: Scientific Names Index. Lincoln: Zea Books, 2015. 454 p.
20. Online etymology dictionary. URL : <https://www.etymonline.com/> (дата звернення: 12.01.2021).

References:

1. Ahrarnyi sektor Ukrainy [Ukrainian agrarian sector]. URL: <http://agroua.net/> [in Ukrainian].
2. Annenkov N. I. (1878). *Botanycheskyi slovar* [A botanical dictionary]. Sankt-Peterburg: Imperial Academy of Sciences. 646 p. [in Russian].
3. Arutyunova, N.D. (1999) *Yazyk i mir cheloveka*. [Language and the world of a man]. Moscow. 896 p. [in Russian].
4. Boldyrev N. N. (2010) *Jazykovaja ocenka v kontekste poznavatel'nyh processov* [Language evaluation against the context of cognitive processes]. *Non multum, sed multa: nemnogo o mnogom. U kognitivnyh istokov sovremennoj terminologii*. Moscow. P. 47–56. [in Russian].
5. *Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy : u 7 t.* [Etymological dictionary of the Ukrainian language in 7 volumes]. Kyiv: Nauk. dumka. Vol. 5 : R – T. (2006). 704 p. [in Ukrainian].
6. Zolotnickij, N. F. (1999). *Cvety v legendah i predaniyah* [Flowers in legends and traditions]. Kyiv: Mystectvo. 384 p. [in Russian].
7. *Kratkij slovar' po jestetike* [Concise dictionary of aesthetics]. URL: <http://estetiks.ru/> [in Russian].
8. Kuznecova M. A. (1992) *Skazaniya o lekarstvennyh rastenijah* [Oral legends about medicinal plants]. Moskva. 272 p. [in Russian].
9. Ozhegov S. I., Shvedova N. Ju. (2006) *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow. 944 s. [in Russian].
10. Panasenko N. I. (1997) *Teologicheskie koncepty v semantike fitonimov* [Theological concepts in the semantics of phytonyms]. *Sign. Symbol. Image*. Issue 2. Cherkassy. P. 26. [in Russian].
11. Panasenko N. I. (2010) *Fitonimicheskaya leksika v sisteme romanskih, germanskih i slavyanskih yazykov (opyt onomasiologicheskogo i kognitivnogo analiza)* [Phytonymic vocabulary in the system of Romance, Germanic and Slavic languages (an onomasiological and cognitive analysis)]. Cherkassy. 452 p. [in Russian].
12. Pletenetska Yu. M. (2019) *Semantychnyi podil umovnoho skladu klasychnoho ta suchasnoho romaniv v aspekti perekladu* [Semantic division of classical and modern novels' conditional structure in the aspect of translation]. *Language: Codification, Competence, Communication*. № 1 (2019). Cherkasy. P. 60-73. [in Ukrainian].
13. Prokopenko N. N. (2017) *Ekspresyivno-otsinna semantyka movnykh odynyts' v ukraïnsk'omu humorystychnomu dyskursi XX – poch. XXI st.* [Expressive-Evaluative Semantics of Language Units in Ukrainian Humorous Discourse of the 20th – early 21st century]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.01. Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia. 20 p. [in Ukrainian].
14. Selivanova E. A. (2000) *Kognitivnaya onomasiologiya : monografiya* [Cognitive onomasiology : monograph]. Kyiv: Fitosociocentr. 248 p. [in Russian].
15. Selivanova O. O. (2008) *Suchasna lingvistika: napryami ta problemi*. [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava. 712 p. [in Ukrainian].
16. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. URL: <http://sum.in.ua/s/sum> [in Ukrainian].
17. Usyk L. M. (2017) *Kohnityvno-onomasiolohichna rekonstruktsiia otsinnoho komponenta u semantytsi fitonimiv (na materialy nazv likarskykh roslyn u nimetskii, anhliiskii, rosiiskii ta ukrainskii movakh)* [Cognitive onomasiological reconstruction of evaluative component in the semantics of phytonyms (in medicinal plant names in the German, English, Russian and Ukrainian languages)]. Synopsis diss. Cand. Of Phil. Sciences: 10.02.17. M. P. Drahomanov National Pedagogical University. Kyiv, 21 p. [in Ukrainian].
18. Fasmer M. (1987) *Etimologicheskij slovar' russkogo jazyka : v 4 t.* [Etymological dictionary of the Russian language in 4 volumes]. Moscow: Progress. Vol. 3 : Muza – Syat. 832 p. [in Russian].
19. Croft W. (2006) The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. *Cognitive linguistics : Basic readings*. Ed. by D. Geeraerts. Berlin: Mouton de Gruyter. P. 269–302.
20. Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/>
21. Nowick E. (2015) *Historical Common Names of Great Plains Plants, with Scientific Names Index: Volume II: Scientific Names Index*. Lincoln : Zea Books. 454 p.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2021
The article was received 19 January 2021